

Izvirni znanstveni članek / Original scientific article

Vloga staršev in vzgoje za zdravje pri oblikovanju odgovornega spolnega vedenja: raziskava med učenci osnovne šole

The role of parents and health education in shaping responsible sexual behavior: research among primary school students

Sanela Pivač, Sedina Kalender Smajlović

Ključne besede: spolnost; vedenje; odnosi; družina; ozaveščenost

Key words: sexuality; behavior; relationships; family; awareness

viš. pred. Sanela Pivač, dipl. m. s., spec. managementa, mag. zdr. neg.

Kontaktne e-naslov /
Correspondence e-mail:
spivac@fzab.si

pred. Sedina Kalender
Smajlović, dipl. m. s., mag. zdr.
neg.

Obe / Both: Fakulteta za
zdravstvo Angele Boškin,
Spodnji Plavž 3, 4270 Jesenice,
Slovenija

IZVLEČEK

Uvod: Spolno vedenje je pogosto povezano z določenim zdravstvenim tveganjem, kar vključuje nizko spolno ozaveščenost, značilno za spolno vedenje mladih brez izkušenj. Namen raziskave je bil ugotoviti odnos učencev do spolnega vedenja ter vlogo staršev in spolne vzgoje pri zavedanju učencev o posledicah tveganega spolnega vedenja.

Metode: Izvedena je bila kvantitativna neeksperimentalna metoda raziskovanja, s pomočjo strukturiranega vprašalnika na vzorcu 144 učencev ene izmed osnovnih šol na Gorenjskem, septembra 2013. Za analizo podatkov so bili uporabljeni opisna statistika, Mann Whitneyjev U-test, Kruskal – Wallisov test ter linearna večkratna regresijska analiza.

Rezultati: Trditev »Kadar imam težave, mi družina nudi oporo« ima statistično značilen vpliv na pozitivno oblikovanje mnenj o spolnem vedenju ($\beta = 0,259$, $p = 0,002$). Ugotovili smo statistično pomemben vpliv zavedanja anketirancev o posledicah tveganega spolnega vedenja in proučevanih spremenljivk, kot sta »Spolna vzgoja pomaga pri razumevanju telesnih in čustvenih sprememb, ki jih prinaša puberteta ($\beta = 0,089$, $p < 0,001$)« in »Pri prvem spolnem odnosu moram paziti, da sem zaščiten/-a« ($\beta = 0,066$, $p = 0,001$).

Diskusija in zaključek: Anketirani učenci so dovzetni za ustvarjanje boljšega spolnega vedenja takrat, ko jim podpora - pogosto kot prvi vir - nudi družina. Spolna vzgoja predstavlja preventivo pred tveganim spolnim vedenjem. Gre za proces, v katerem posameznik pridobi informacije in oblikuje stališče / prepričanja o spolnosti, spolni identiteti, odnosih in intimnosti.

ABSTRACT

Introduction: Sexual behavior is often associated with certain health risks, which include low sexual awareness, which is characteristic of young people without experience. The purpose of the research was to determine students' attitudes towards sexual behavior and the role of their parents and sexual education in students' awareness of the consequences of risky sexual behavior.

Methods: We used the quantitative non-experimental research method. Data were collected by using a structured questionnaire on a sample of 144 pupils at a primary school in the Gorenjska region in September 2013. The data obtained were analysed using descriptive statistics, the Mann Whitney U test, the Kruskal-Wallis test and multiple linear regression analysis.

Results: The variable »when I have problems, my family provides support« has a statistically significant impact on the formation of positive opinions on sexual behavior ($\beta = 0.259$, $p = 0.002$). We have found a statistically significant impact of the awareness of the respondents about the consequences of risky sexual behavior and the researched variables such as "sex education helps in understanding the physical and emotional changes brought by puberty" ($\beta = 0.089$, $p < 0.001$) and "with my first sexual intercourse I need to make sure that I am protected" ($\beta = 0.066$, $p = 0.001$).

Discussion and conclusion: The respondents are prone to exhibit better sexual behavior when they receive family support, often as the first source of support. Sexual education of young people represents prevention against risky sexual behavior. It is a process where an individual may obtain information and form a position / beliefs about sexuality, sexual identity, relationships and intimacy.

Uvod

Mladost je človekovo razvojno obdobje od spočetja do samostojnosti. V tem času telesno dozori za razmnoževanje, v osnovi pa se vključijo v delovanje tudi različne sposobnosti v vseh drugih razsežnostih. Glavni nalogi mladostnega obdobja sta zdrava rast in temeljno učenje za življenje. Oboje preraste v zmožnost za lastno samostojno družino in delo (Ramovš & Ramovš, 2007). Obdobje mladostništva je izredno pomembno za razvoj in izoblikovanje osebne identitete ter oblikovanje vrednot in sposobnosti uspešnega reševanja sodobnih problemov (Žalar, et al., 2013). Mladostništvo delimo na zgodnje mladostništvo do približno 14. leta, srednje mladostništvo do približno 17. ali 18. leta, pozno mladostništvo do približno 22. ali 24. leta (Marjanovič Umek, et al., 2009). Na prehodu v adolescenco in v njej se zaradi sprememb v odnosu do odraslih avtoritet, od katerih mladostnik postaja vse bolj neodvisen, poveča tudi število situacij, ki od mladostnika zahtevajo spoprijemanje. To je obdobje, ki pomembno vpliva na razvoj in izoblikovanje osebne identitete (Žalar, et al., 2013).

Mladi zelo zgodaj vstopajo v aktivno spolno življenje, slabo znanje o spolnosti pa zahteva ukrepanje (Hafner, 2011), zato mora biti varovanje reproduktivnega zdravja mladostnikov naša neprestana prednostna naloga. Glede na razpoložljive podatke so trenutno najpomembnejši izzivi v varovanju reproduktivnega zdravja mladostnikov v Sloveniji: zgodnja spolna dejavnost mladostnikov, slaba uporaba dvojne zaščite pri spolnih odnosih, nezadostno odkrivanje spolno prenosljivih okužb (Pinter, et al., 2009). Prvi znaki spolnega vedenja so opazni že pri pubertetnikih v času adolescence, ki predstavlja obdobje spolnega dozorevanja, oblikovanja spolne vloge in želje po raziskovanju o spolnosti (Frotenberry, 2013).

Pomemben proces varovanja reproduktivnega zdravja mladostnikov predstavlja spolna vzgoja, pri kateri posameznik pridobi informacije in oblikuje stališča / prepričanja o spolnosti, spolni identiteti, odnosih in intimnosti (Byram, 2015). Tuji strokovnjaki spolno vzgojo v šoli ocenjujejo kot orodje za delno rešitev različnih mladostniških težav v zvezi s spolnostjo. Poleg znanja poudarjajo pozitiven vpliv na vrednote, stališča, uporabo kontracepcije in spolno vedenje nasploh ter bolj stvaren pogled na možne posledice (Kirby, 2009). Spolno vzgojo v šoli opredeljujejo tudi kot sredstvo za preprečevanje tveganega spolnega vedenja, ki mladostnika lahko izpostavlja neželeni nosečnosti ali spolno prenosljivim boleznim. Poudarjajo tudi pomen evalvacije spolne vzgoje v šolah (Jacobs & Wolf, 2009).

Pomembno vlogo pri spodbujanju zdravega spolnega vedenja imajo starši (Markham, et al., 2010). Eichtinger (2012) navaja, da so starši oz. skrbniki pomembni za učenje mladih o spolnosti. Dobri odnosi v družini in odprti pogovori vplivajo na zdravo spolno življenje v

času odraščanja. Mladi, ki imajo podporo v družini ter so seznanjeni s spolnim življenjem s strani staršev, so bolj ozaveščeni o zdravem spolnem življenju in se tudi zavedajo posledic tveganega spolnega življenja (Tolma, et al., 2011).

Namen in cilji

Namen raziskave je bil ugotoviti odnos učencev do spolnega vedenja ter vlogo staršev in spolne vzgoje pri zavedanju učencev o posledicah tveganega spolnega vedenja. Postavili smo naslednje hipoteze:

H1: Dekleta se s starši bolj odprto pogovarjajo o spolnosti kot fantje.

H2: Izobrazba staršev in dobri medsebojni odnosi so povezani z oblikovanjem pozitivnih mnenj anketirancev o spolnem vedenju.

H3: Tvegano spolno vedenje anketirancev je povezano s spolno vzgojo.

Metode

Raziskava temelji na kvantitativni neeksperimentalni metodi raziskovanja, podatke smo zbirali s tehniko anketiranja, kot instrument smo uporabili strukturiran vprašalnik.

Opis instrumenta

Vprašalnik je sestavljen iz treh sklopov z različnim številom vprašanj: vprašanja tipa ponujenih odgovorov in trditve v obliki stališč zaprtega tipa. Prvi sklop se je nanašal na demografske podatke. Drugi sklop se je nanašal na oceno odnosa do spolnosti in spolne vzgoje. Vprašanja v drugem sklopu so bila oblikovana na podlagi Likertove lestvice stališč ter dveh vprašanj s ponujenimi odgovori. Tretji sklop vprašalnika je bil namenjen testu znanja o spolnosti. Uporabili smo Likertovo lestvico stališč. Posamezne vrednosti so definirane z oceno od 1 do 5. Ocena 1 je pomenila, da se z navedeno trditvijo sploh ne strinjajo, 2 – se ne strinjajo, 3 – niti se ne strinjajo/niti se strinjajo, 4 – se strinjajo, 5 – se zelo strinjajo. Vprašalnik smo oblikovali na osnovi pregleda literature (Maurič, 2003; Pinter, et al., 2006; Gavin, et al., 2009). Pri izpolnjevanju vprašalnika je bila anketirancem zagotovljena popolna anonimnost. Zanesljivost vprašalnika smo preverjali z metodo analize notranje konsistentnosti. Crohnbachov koeficient alfa v drugem sklopu vprašalnika, ki se nanaša na oceno odnosa do spolnosti in spolne vzgoje, je znašal 0,742. Veljavnost instrumenta smo pojasnili tudi s pomočjo faktorske analize po spremenljivkah v raziskavi.

Opis vzorca

V raziskavo smo vključili učence 7., 8. in 9. razreda na eni izmed osnovnih šol na Gorenjskem. Populacijo

je sestavljalo 192 učencev, v raziskavi je sodelovalo 144 učencev, kar predstavlja 75 % realizacijo vzorca. Od tega je v raziskavi sodelovalo 77 (53 %) žensk in 67 (47 %) moških. Vzorec je bil priročni. Največ anketirancev je bilo starih 13 in 14 let. Največji delež anketiranih učencev je bilo iz 9. razreda ($n = 60$, 42 %), 30 % ($n = 43$) jih je bilo iz 8. razreda in 28 % ($n = 41$) iz 7. razreda. Velika večina učencev (83 %) ima zaposlena oba starša, ostali (17 %) pa samo enega. Izobrazbeni strukturi očeta in matere sta si zelo podobni. Prevladuje srednješolska (54 % očetov in 44 % mater), nato sledi poklicna (17 % očetov in 19 % mater), višja in visokošolska (12 % očetov in 22 % mater) izobrazba; ostalo so starši z univerzitetno izobrazbo, magisterijem in doktoratom.

Opis poteka raziskave in obdelave podatkov

Raziskava je potekala v septembru 2013. Za izvedbo raziskave smo dobili pisno soglasje zavoda in soglasje staršev učencev, ki so sodelovali v raziskavi. Anketiranje smo izvedli v dogovoru z ravnateljem in odgovorno koordinatorico za izvedbo raziskave. Ko smo pridobili soglasja za izvedbo raziskave, smo v dogovoru s koordinatorjem raziskave izvedli anketiranje. Anketirancem smo razložili postopek anketiranja ter počakali, da so izpolnili vprašalnike. Vsem sodelujočim smo zagotovili anonimnost. Pridobljene podatke smo obdelali s pomočjo računalniškega programa SPSS, verzija 20.0 (SPSS Inc., Chicago, IL, USA). Uporabili smo opisno statistiko in analizo povezanosti. Zaradi manjšega vzorca in posledično nenormalne porazdelitve spremenljivk sta bila uporabljena Mann Whitneyjev U test in Kruskal – Wallisov H neparametrični test ter linearna

večkratna regresijska analiza. Statistična pomembnost je predstavljala vrednost $p < 0,05$.

Z namenom, da se število spremenljivk zmanjša (Sharma, 1996), smo uporabili metodo glavnih komponent (angl. *principal component analysis*, PCA). Da bi izmerili, ali vse trditve merijo ta pojav, smo najprej izvedli faktorsko analizo. Dosegli smo primerno pojasnitev variance, pri čemer smo dva faktorja uporabili v nadaljnji statistični analizi. Poimenovali smo ju »*pozitivno oblikovanje o spolnem vedenju*«, kamor so se uvrstile tri spremenljivke in s čimer smo pojasnili 65,1 % celotne variabilnosti osnovnih spremenljivk, in »*zavedanje o posledicah tvegane spolnega vedenja*«, kamor sta se uvrstili dve trditvi in dosegli 66,61 % celotne variabilnosti osnovnih spremenljivk ($KMO = 0,932$, $p < 0,001$).

Rezultati

Iz Tabele 1 je razvidno, da je 17 (12 %) anketiranih učencev navedlo, da je že imelo spolne odnose. 3 (20 %) anketiranci, ki so že imeli spolne odnose, so navedli, da so prvi spolni odnos imeli, ko so bili stari 12 let, 6 anketirancev (40 %) pa, da so bili ob prvem spolnem odnosu stari 13 let, ostalih 8 pa med 14 in 15 let. Anketirani učenci, ki so odgovorili, da so že imeli spolne odnose, so se v največjem deležu za spolni odnos odločili iz radovednosti (6 anketirancev; 6,3 %), 9 anketirancev iz ljubezni (4,2 %), 2 (1,4 %) pa navajata, da sta spolne odnose imela, ker jih je nekaj prijatelj je že imelo.

S trditvami, ki merijo stopnjo pogovora s starši glede spolnosti (»V družini se pogovarjamo o spolnosti« in »Največ informacij o spolnosti sem dobil od staršev«), smo testirali, ali se dekleta bolj odprto pogovarjajo

Tabela 1: Odnos do spolnosti

Tabele 1: Attitude towards sexuality

Trditve / Statements	n	%
Ali si imel spolne odnose?		
da	17	12
ne	127	88
Starost ob prvem spolnem odnosu:		
12 let	3	20
13 let	6	40
14–15 let	8	40
Za prvi spolni odnos sem se odločil/a:		
iz ljubezni	6	4,2
iz radovednosti	9	6,3
ker je veliko mojih prijateljev/-ic že imelo spolne odnose	2	1,4
nisem še imel/-a spolnih odnosov	127	88,2
Pri spolnem odnosu sem uporabljal/-a kontracepcijsko sredstvo:		
kondom	10	6,9
kontracepcijske tablete	1	0,7
kontracepcijske tablete in kondom	4	2,8
nisem je uporabljal/-a	2	1,4
nisem še imel/-a spolnih odnosov	127	88,2

Legenda / Legend: n – število / number; % – odstotek / percentage

Tabela 2: Pogovor o spolnosti s starši glede na spol
Table 2: Discussion about sex with parents by gender

Trditve / Statements	Spol / Gender	n	PR	U	p
V družini se pogovarjamo o spolnosti.	M	67	71,40	2505	0,757
	Ž	77	73,46		
Največ informacij o spolnosti sem dobil od staršev.	M	67	64,72	2058	0,028
	Ž	77	79,27		

Legenda / Legend: n – število / numbe; PR - povprečen rang / average rank; U - Mann - Whitneyjev U test / Mann - Whitney U test; p – statistična značilnost / statistical significance; M – moški / male; Ž – ženske / female

Tabela 3: Rezultati regresijske analize oblikovanja o spolnem vedenju
Table 3: The results of the regression analysis of formation of opinions on sexual behavior

Pozitivno oblikovanje mnenj o spolnem vedenju / Shaping positive opinions about sexual behaviour	Značilnosti / Characteristics	B	β	t	p
R = 0,459 R ² = 0,212 pril. R ² = 0,206	Konstanta	-1,111	/	-3,115	0,002
	Kadar imam težave, mi družina nudi oporo	0,277	0,259	3,198	0,002

Legenda / Legend: B – regresijski koeficient / regression coefficient; β – standardizirani regresijski koeficient / standardized regression coefficient; R – korelacijski koeficient / correlation coefficient; R² – povprečje vseh skupnih dosežkov / average of all the total achievements; pril. R² – delež pojasnjevalne variabilnosti / explanatory proportion of variability; t – vrednost t-testa / t-test value; p – statistična značilnost / statistical significance

s starši o spolnosti kot fantje. Ker so vprašanja na Likertovi lestvici, je primeren test razlike aritmetičnih sredin oz. njegova neparametrična varianta Mann - Whitneyjev U test (Tabela 2).

Rezultati so pokazali statistično pomembne razlike med anketiranci moškega in ženskega spola le pri trditvi, da največ informacij o spolnosti dobijo od staršev, pri čemer se anketiranci ženskega spola bolj strinjajo z navedeno trditvijo. Drugih statistično pomembnih razlik nismo ugotovili. Hipoteze 1 ne moremo v celoti potrditi (Tabela 2). Za testiranje hipoteze 2 in 3 smo uporabili linearno večkratno regresijsko analizo. Zgradili smo dva regresijska modela z neodvisnimi in odvisnimi spremenljivkami, dobljenimi z metodo PCA: »Pozitivno oblikovanje mnenj o spolnem vedenju« in »Zavedanje o posledicah tveganega spolnega vedenja«.

Zanimalo nas je, ali so izobrazba staršev ter dobri medsebojni odnosi med otrokom in starši povezani z oblikovanjem pozitivnih mnenj o spolnem vedenju. Pri prvem regresijskem modelu smo za odvisno spremenljivko uporabili prvo komponento (dobljeno z metodo PCA). Za določitev glavne komponente so bili izpolnjeni vsi pogoji za redukcijo podatkov. Skupno smo pojasnili 65,1 % celotne variabilnosti osnovnih spremenljivk (KMO = 0,932, $p < 0,001$). Komponento smo poimenovali »Pozitivno oblikovanje mnenj o spolnem vedenju«. Vanjo so se uvrstile tri spremenljivke, ki kažejo, da je primeren čas za prvi spolni odnos čas, ko si oba partnerja želita odnos (0,062); da spolna vzgoja pomaga pri razumevanju telesnih in čustvenih

sprememb, ki jih prinaša puberteta (0, 833); da spolna vzgoja razvija odgovoren odnos do spolnosti mladih (0, 905).

Iz rezultatov Tabele 3 razberemo, da ima spremenljivka »Kadar imam težave, mi družina nudi oporo« statistično značilen vpliv na pozitivno oblikovanje mnenj o spolnem vedenju ($\beta = 0,259$, $p = 0,002$); gre za pozitiven vpliv. Dejavnik pojasni 20,6 % celotne variabilnosti oblikovanja mnenj o spolnem vedenju.

Statistično pomembnih razlik med pozitivnim oblikovanjem mnenj o spolnem vedenju in izobrazbo staršev nismo dobili ($p > 0,05$). Izobrazba staršev ni povezana z oblikovanjem pozitivnih mnenj o spolnem vedenju (Tabela 4). Hipotezo 2 delno potrdimo.

V nadaljevanju nas je zanimalo, kaj vpliva na zavedanje o posledicah tveganega spolnega vedenja. Zato smo zgradili drugi regresijski model z neodvisnimi in odvisnimi spremenljivkami, dobljenimi s faktorsko analizo. Za določitev glavne komponente so bili izpolnjeni pogoji za redukcijo podatkov. Skupno smo pojasnili 66,61 % celotne variabilnosti osnovnih spremenljivk (KMO = 0,932, $p < 0,001$). Komponento smo poimenovali »Zavedanje o posledicah tveganega spolnega vedenja«. Vanjo sta se uvrstili dve spremenljivki, ki kažeta, da nezaščiten odnos lahko povzroči nosečnost (0, 816) in spolno prenosljive bolezni (0, 816).

Z regresijsko analizo smo ugotovili (Tabela 5) statistično pomemben vpliv zavedanja o posledicah tveganega spolnega vedenja in proučevanih

Tabela 4: Povezava med oblikovanjem mnenj o spolnem vedenju in izobrazbo staršev**Table 4:** The relationship between formation of opinions about sexual behavior and parents' education

Izobrazba očeta	n	PR	χ^2	p
Osnovna	11	88,32		
Poklicna	25	65,68		
Srednja	78	66,31	4,91	0,296
Višja	15	72,40		
Visokošolska	10	85,50		
Izobrazba matere	n	PR	χ^2	p
Osnovna	13	54,77		
Poklicna	27	63,35		
Srednja	63	69,64	3,47	0,482
Višja	17	79,29		
Visokošolska	15	68,13		

Legenda / Legend: n – število / number; PR – povprečni rang / average rank; χ^2 – test hi-kvadrat / chi-square test; p – statistična značilnost / statistical significance

Tabela 5: Rezultati regresijske analize zavedanja o posledicah tvegane spolnega vedenja**Table 5:** The results of the regression analysis of the awareness about the consequences of risky sexual behavior

Zavedanje o posledicah tvegane spolnega vedenja / Awareness about the consequences of risky sexual behavior	Značilnosti / Characteristics	B	β	t	p
	Konstanta	-2,891	/	-6,942	< 0,001
R = 0,511 R ² = 0,261 pril. R ² = 0,250	Spolna vzgoja pomaga pri razumevanju telesnih in čustvenih sprememb, ki jih prinaša puberteta	0,456	0,089	5,107	< 0,001
	Pri prvem spolnem odnosu moram paziti, da sem zaščiten/-a	0,233	0,066	3,560	0,001

Legenda / Legend: B – regresijski koeficient / regression coefficient; β – standardizirani regresijski koeficient / standardized regression coefficient; R – korelacijski koeficient / correlation coefficient; R² – povprečje vseh skupnih dosežkov / average of all the total achievements; pril. R² – delež pojasnjevalne variabilnosti / explanatory proportion of variability; t – vrednost t – testa / t-test value; p – statistična značilnost / statistical significance

spremenljivk, kot sta »Spolna vzgoja pomaga pri razumevanju telesnih in čustvenih sprememb, ki jih prinaša puberteta« ($\beta = 0,089$, $p < 0,001$) in »Pri prvem spolnem odnosu moram paziti, da sem zaščiten/-a« ($\beta = 0,066$, $p = 0,001$). Vpliv na zavedanje o posledicah tvegane spolnega vedenja imata spolna vzgoja ($\beta = 0,089$) in uporaba zaščite ($\beta = 0,066$), kar pomeni, da tisti, ki se zavedajo posledic, uporabljajo zaščito in jim spolna vzgoja pomaga pri razumevanju telesnih in čustvenih sprememb v času pubertete. Dejavniki pojasnijo 25,0 % celotne variabilnosti zavedanja o posledicah tvegane spolnega vedenja. Hipotezo 3 potrjujemo.

Diskusija

Da bi ugotovili odnos mladih do spolnega vedenja, smo najprej želeli pridobiti mnenja o njihovem odnosu in značilnostih v povezavi s spolnim vedenjem. Ugotovili smo, da je 12 % anketirancev že imelo spolne odnose. Za prvi spolni odnos so se spolno aktivni učenci najpogosteje odločili iz radovednosti,

takoj zatem pa iz ljubezni. Nekaj odstotkov navaja, da so se odločili, ker so prijatelji že imeli spolne odnose. Pri spolnem odnosu so spolno aktivni učenci najpogosteje uporabljali kondom, dva spolno aktivna učenca nista uporabljala kontracepcijskih sredstev. But in sodelavci (2011) ugotavljajo, da je starost ob prvem spolnem odnosu vedno nižja, kar je verjetno posledica lažnega občutka zrelosti. Vsak peti petnajstletnik (20 %) je že imel spolni odnos, in sicer pomembno več fantov kot deklet (NIJZ, 2015). Pinter in sodelavci (2006) so v raziskavi med mladimi ugotavljali, da so se spolno aktivni srednješolci najpogosteje za prvi spolni odnos odločili iz ljubezni do partnerja, pri slabi tretjini je do prvega spolnega odnosa prišlo naključno, nekaj pa se jih je zanj odločilo iz radovednosti. Raziskava, izvedena na vzorcu osnovnošolcev, starih med enajst in šestnajst let, iz petih evropskih držav (Francija, Madžarska, Irska, Romunija in Portugalska) navaja, da je majhen delež osnovnošolcev ($n = 112$, 19,2 %) navedel, da so imeli spolne odnose, medtem ko majhen delež

osnovnošolcev na omenjeno vprašanje ni odgovoril ($n = 19$, 3,3 %) (Young, et al, 2016). Raziskava med italijanskimi mladostniki glede znanja o spolno prenosljivih boleznih na vzorcu 2867 dijakov (1271 moških in 1596 žensk), starih od 14 do 21 let, navaja, da 37 % anketirancev meni, da so starši in učitelji glavni vir informacij o spolnosti, 95 % pa meni, da bi glavno vlogo pri spolni vzgoji morala imeti šola (Drago, et al., 2016).

Osveščenost najstnika predstavlja preventivo pred tveganim spolnim vedenjem. Ugotovili smo, da dekleta pogovoru v družini pripisujejo večji pomen kot fantje, vendar smo statistično pomembno razliko med spoloma ugotovili le pri trditvi, da največ informacij o spolnosti dobijo od staršev. S trditvijo so se bolj strinjala dekleta. Raziskava poleg tega kaže, da še vedno premalo pozornosti namenjamo pogovorom o spolnosti znotraj družine. Menimo, da je bistvenega pomena, da prve informacije, podporo in vsebine o spolnem vedenju ter dejavnikih tveganega spolnega vedenja najstniki dobijo že v pogovorih s starši. Tolma in sodelavci (2011) ugotavljajo, da zelo pomemben dejavnik, ki preprečuje tvegano spolno vedenje, predstavlja dober odnos z materjo. Socialni in demografski dejavniki ter družinsko ozadje v času adolescence so povezani s spolnim vedenjem in poznejšim reprodukcijskim zdravstvenim stanjem (Scott, et al., 2011). Nacionalni inštitut za javno zdravje (NIJZ) (2011) je izvedel raziskavo, v kateri je bilo ugotovljeno, da je najvišji delež uporabljene kontracepcije pri mladostnikih iz družin z visokim socialnim statusom in najnižji pri mladostnikih, ki prihajajo iz družin z nižjim socialnim statusom.

Informacije, vsebine, ozaveščenost o spolnosti in pogovor o spolnosti morajo potekati v krogu družine in šole. Učenje in ozaveščanje o tveganem spolnem vedenju se mora začeti zgodaj; treba je podati informacije o tveganjih, ki jih prinaša prezgoden in nezaščiten spolni odnos. Več ko bi se učenci pogovarjali o spolnosti, bolj bi bil prvi spolni odnos premišljen in pozneje bi se zgodil. K večji ozaveščenosti lahko ogromno pripomorejo tudi zdravstveni delavci, ki sodelujejo v učno-vzgojnem programu spolne vzgoje na posameznih šolah (But, et. al., 2011).

V Sloveniji manj kot polovica mladostnikov dobi informacije o spolnosti od zdravstvenih delavcev, kljub temu da je spolna vzgoja obvezno vključena v sistematske preglede. Slovenski mladostniki bi bili radi deležni več pogovorov in več strokovnih informacij o spolnosti od zdravstvenih delavcev, s katerimi se veliko lažje in bolj sproščeno pogovarjajo kot s starši, prijatelji ali učitelji. Večina jih meni, da bi morali obvezno spolno vzgojo vključiti že v osmi razred osnovne šole (Bočaj, 2011; Žalar, et al., 2013). Ugotovili smo statistično značilen vpliv na pozitivno oblikovanje mnenj o spolnem vedenju in nudenje družinske opore, ko so mladi v težavah. Sklepamo, da so anketirani učenci dovezetni za ustvarjanje

boljšega spolnega vedenja predvsem takrat, ko so v težavah in jim družina nudi podporo. V raziskavi na reprezentativnem vzorcu slovenskih učencev v starosti od 11 do 15 let so podporo družine anketirani ocenili s povprečno oceno 5,6 (na lestvici od 1 do 7); prav tako so ugotovili, da starejši mladostniki težje komunicirajo s starši (NIJZ, 2014).

Ugotovili smo, da izobrazba staršev nima vpliva na oblikovanje pozitivnih mnenj o spolnem vedenju. Medtem ko Scott in sodelavci (2011) ugotavljajo, da so višja izobrazba staršev ter dobri medsebojni odnosi v družini v času odraščanja otrok povezani z manjšim tveganjem za razvoj negativnega odnosa do spolnega in reproduktivnega zdravja, Negeri (2014) navaja, da visoka povezanost med starši in mladimi predstavlja pomembno vlogo pri oblikovanju vedenja. Prav tako avtor spodbuja starše, da o spolnem vedenju s svojimi otroki spregovorijo, preden so spolno dejavni.

Ugotovili smo, da največji vpliv na zavedanje o posledicah tveganega vedenja predstavlja spolna vzgoja. Namen spolne vzgoje je pomagati posameznikom, da se ozaveščeno odločajo o svojem spolnem vedenju. Spolna vzgoja je prisotna v mnogih šolah, vendar ne gre samo za pouk v razredu, spolna vzgoja mora biti prisotna tudi doma (Byram, 2015). Čeprav je tema za marsikoga neprijetna in predstavlja tabu, je spolna vzgoja tudi odgovornost in dolžnost staršev (Staff, 2014). S tem ko okrepijo in dopolnijo, kar se najstniki naučijo v šoli, poskrbijo za varno spolnost v življenju najstnika (Medindia, 2008). Eichtinger (2012) ugotavlja, da je spolna vzgoja še vedno tabu tema za najstnike, njihove starše, učitelje, zato se težko popolnoma odkrito pogovarjamo o spolnosti in spolni vzgoji, vendar stremimo k izboljšanju v dobro mladostnikov.

Gavin in sodelavci (2009) poudarjajo pomen izobraževanja na področju spolne vzgoje mladih in reproduktivnega zdravja. Prav tako spodbujajo k razvoju programov za spodbujanje zdravega spolnega vedenja in ohranitev reproduktivnega zdravja, v katere bi se lahko vključili tudi starši ter na tem področju razvijali komunikacijske veščine izobraževanja otrok o spolnosti. Gerressu in Stephenson (2008) navajata, da se je pri najstnikih povečalo znanje o varni spolnosti, ki zmanjšuje tvegana vedenja. Učinkovito izvajanje spolne vzgoje mora biti del širših strategij za izboljšanje spolnega zdravja mladih in je nujno potrebno za boljše vrednotenje intervencij v skupnosti.

Pri sami interpretaciji rezultatov je treba upoštevati omejitve raziskave. Nenaključni vzorec namreč ni dovolj, da bi rezultate posploševali. Ugotovitve veljajo za anketirance v naši raziskavi. Predvidevamo, da določene omejitve izhajajo tudi iz možnosti družbeno zaželenih odgovorov s strani učencev, saj ti sodijo v občutljivo socialno skupino.

Zaključek

Ugotavljamo, da sta krepitev odnosov med starši in anketiranimi učenci ter spolna vzgoja pomemben del preventivnih aktivnosti, usmerjenih v zdravo reproduktivno zdravje. Spolna vzgoja predstavlja del vzgoje za zdravje, informiranja in posredovanja znanja v času odraščanja. Običajno se razgovor o spolnosti začne, ko začnejo otroci postavljati vprašanja. Pomembno je, da posredovanje informacij o vprašanih, povezanih s spolnostjo, poteka ustrezno in na razumljiv način. Mladostniško obdobje je obdobje raziskovanja, iskanja priložnosti, možnosti razvoja tveganih vedenj, ki so povezana tudi z reproduktivnimi posledicami. Starši morajo biti pripravljene na obdobje spolnega zorenja, čustvene labilnosti in oblikovanja osebnosti svojih otrok. Odločitev za spolno življenje predstavlja odgovorno dejanje, zato je pomembno posredovanje pravih informacij, znanj in veščin o spolnosti, ki naj jih mladostniki pridobijo od svojih bližnjih, ne iz drugih virov. Če želimo, da se učenci razvijajo v odgovorno odraslo osebo, si moramo prizadevati za dobro medsebojno zaupanje in sodelovanje, ki predstavlja glavne dejavnike pri ozaveščanju mladih o zdravem spolnem vedenju.

Spolno vzgojo je treba obravnavati kot del splošnega izobraževanja. Predlagamo izvajanje dela v manjših skupinah z različnimi tematskimi sklopi v okviru spolne vzgoje v osnovnih šolah, kar bi predstavljalo izhodišče za vsebine na rednih sistematskih pregledih učencev. Ker je spolna vzgoja še vedno tabu tema mnogih družin, predlagamo organizacijo izobraževanj, delavnic, odkrite pogovore o spolnosti, namenjene staršem znotraj izobraževalnega sistema.

Nadaljnja raziskovanja vidimo v smeri ugotavljanja ključnih vzrokov tvegane spolnega vedenja ter ugotavljanja mnenj in stališč staršev o pomenu podajanja informacij o spolnem vedenju v krogu družine in izobraževalnih programov v obliki longitudinalne študije.

Nasprotje interesov / Conflict of interest

Avtorici izjavljata, da ni nasprotja interesov. / The authors declare that no conflicts of interest exist.

Financiranje / Funding

Raziskava ni bila finančno podprta. / The study received no funding.

Prispevek avtorjev / Author contributions

Sanela Pivač: uvod, metode, rezultati, diskusija in zaključek; Sedina Kalender Smajlović: uvod, diskusija in zaključek / Sanela Pivač: introduction, methods, results, discussion and conclusion; Sedina Kalender Smajlović: introduction, discussion and conclusion

Literatura

- Bočaj, T., 2011. Vloga medicinske sestre pri spolni vzgoji otroka in mladostnika – ali – pogovarjamo se. In: A. Ljubič, ed. *Zdrav otrok in mladostnik – cilj medicinske sestre pri pediatriji in najpogostejši problemi v primarnem zdravstvenem varstvu: zbornik predavanj, Rogaška Slatina, 25. in 26. marec 2011*. Rogaška Slatina: Zveza strokovnih društev medicinskih sester, babic in zdravstvenih tehnikov Slovenije – Sekcija medicinskih sester in zdravstvenih tehnikov v pediatriji, pp. 81–86.
- But, I., Blažević, S., Dorič, M., Jelenc, M., Špilak, M. & Pakiž, M., 2011. Spolno vedenje in uporaba kontracepcije med srednješolci v severovzhodni Sloveniji. *Zdravstveni vestnik*, 80(1), pp. 84–91.
- Byram, M.L., 2015. Sex Education. In: C.S. Clauss-Ehlers, ed. *The Encyclopedia of Cross-Cultural School Psychology*. Boston: Springer.
https://doi.org/10.1007/978-0-387-71799-9_383
- Drago, F., Ciccarese, G., Zangrillo, F., Gasparini, G., Cogorno, L., Riva, S., et al., 2016. A survey of current knowledge on sexually transmitted diseases and sexual behaviour in Italian adolescents. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 13(4), p. 422.
<https://doi.org/10.3390/ijerph13040422>
PMid:27089354; PMCID:PMC4847084
- Eichtinger, G., 2012. *Koedukation im Aufklärungsunterricht, Diplomarbeit*. Wien: University of Vienna, Fakultät für Lebenswissenschaften.
- Frotenberry, D.J., 2013. Puberty and adolescent sexuality. *Hormones and behaviour*, 64(2), pp. 280–287.
<https://doi.org/10.1016/j.yhbeh.2013.03.007>
PMid:23998672; PMCID:PMC3761219
- Gavin, L., MacKay, A.P., Brown, K., Harrier, S., Ventura, S.J., Kann, L., et al., 2009. Sexual and reproductive health of persons aged 10–24 years in United States, 2002–2007. *MMWR Surveillance Summaries*, 17(58), pp. 1–58.
- Gerressu, M. & Stephenson, J.M., 2008. Sexual behaviour in young people. *Current Opinion in Infectious Diseases*, 21(1), pp. 37–41.
<https://doi.org/10.1097/QCO.0b013e3282f3d9bd>
PMid:18192784
- Hafner, A., Torkar, T. & Hovnik Keršmanc, M., 2011. Vzgoja za zdravo spolnost-pristopi in utemeljitev. *Bilten javnega zdravja*. 5(29), pp. 7–14.
- Jacobs C.D. & Wolf E.M., 2009. School Sexuality education and adolescent risk-taking behavior. *Journal of School Health*, 65(3), pp. 91–95.
- Kirby, D., 2009. Sexuality education: a more realistic view of its effects. *Journal of School health*, 55(10), pp. 421–424.

- Markham C.M., Lormand, D., Gloppen, K.M., Peskin, M.F., Flores, B., Low, B., et al., 2010. Connectedness as a predictor of sexual and reproductive health outcomes for youth. *Journal of Adolescent Health*, 46(Suppl 3), pp. S23–S41.
- Marjanovič Umek, L. & Zupančič, M. eds., 2009. *Razvojna psihologija*. 1. izd. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete.
- Maurič, D., 2003. Spolnost in mladi: kaj vedo in kaj jih zanima. *Zdravniški vestnik*, 72(2), pp. 19–21.
- Medindia, 2008. *Sex education for teens: why sex education is required for teenagers?* Available at: <http://www.medindia.net/patients/patientinfo/sexeducation.htm> [5. 1. 2017].
- Nacionalni inštitut za javno zdravje (NIJZ), 2011. *Uporaba varnih metod za preprečevanje nosečnosti med mladostniki v porastu (HBSC 2010)*. Ljubljana: Nacionalni inštitut za javno zdravje. Available at: <http://www.nijz.si/sl/uporaba-varnih-metod-za-preprečevanje-nosečnosti-med-mladostniki-v-porastu-hbhc-2010-0> [5. 1. 2017].
- Nacionalni inštitut za javno zdravje (NIJZ), 2015. *Z zdravjem povezano vedenje v šolskem obdobju med mladostniki v Sloveniji (HBSC 2014)*. Ljubljana, Nacionalni inštitut za javno zdravje. Available at: http://www.nijz.si/files/publikacije-datoteke/hbhc_2015_e-verzija30_06_2015.pdf [22. 8. 2017].
- Negeri, E.L., 2014. Assessment of risky sexual behaviors and risk perception among youths in Western Ethiopia: the influences of family and peers: a comparative cross-sectional study. *BMC Public Health*, 14(1), pp. 302–312. <https://doi.org/10.1186/1471-2458-14-301> PMID:24690489; PMCID:PMC4009035
- Pinter, B., Čeh, F., Verdenik, I., Grebenc, M., Maurič, D., Pavičević, I., et al., 2006. Spolno vedenje slovenskih srednješolcev v letu. *Zdravstveni vestnik*, 75(10), pp. 615–619.
- Pinter, B., Skušek-Fakin, C. & Maurič, D., 2009. Izzivi v varovanju reproduktivnega zdravja mladostnikov v Sloveniji. *Zdravstveni vestnik*, 78(1), pp. 79–84.
- Ramovš, J. & Ramovš, K., 2007. *Pitje mladih: raziskava o pitju alkohola med mladimi v luči antropoloških spoznanj o omamah in zasvojenosti*. Ljubljana: Inštitut Antona Trstenjaka za gerontologijo in medgeneracijsko sožitje.
- Scott, M.E., Wildsmith, E., Welti, K., Ryan, S., Schelar, E. & Steward-Streng, N.R., 2011. Risky adolescent sexual behaviors and reproductive health in young adulthood. *Perspectives on Sexual and Reproductive Health*, 43(2), pp. 110–118. <https://doi.org/10.1363/4311011> PMID:21651710
- Sharma, S., 1996. *Applied multivariate techniques*. New York, etc.: John Wiley & Sons. Available at: https://ekowiki.ekonomika.be/wiki/images/9/90/Applied_Multivariate_Techniques_-_Subhash_Sharma.pdf [26. 9. 2017].
- Staff, M. C., 2014. Sex education: talking to your teen about sex. Available at: <http://www.mayoclinic.org/healthy-lifestyle/sexual-health/in-depth/sex-education/art-20044034> [3. 2. 2017].
- Tolma, E.L., Oman, R.F., Vesely, S.K., Aspy, C.B., Beebe, L. & Fluhr, J., 2011. Parental youth assets and sexual activity: differences by race/ethnicity. *American Journal of Health Behavior*, 35(5), pp. 513–524. <https://doi.org/10.5993/AJHB.35.5.1> PMID:22040613
- Young, H., Költő, A., Reis, M., Saewyc E.M., Moreau, N., Burke, L., et al., 2016. Sexual Health questions included in the Health Behaviour in School-aged Children (HBSC) Study: an international methodological pilot investigation. Available at: <https://bmcmedresmethodol.biomedcentral.com/articles/10.1186/s12874-016-0270-8> [25. 8. 2017].
- Žalar, A., Leskovšek, E., Čeh, F. & Prodan, V., 2013. *Spolna vzgoja v okviru formalnega šolskega izobraževanja – raziskovalno poročilo*. Ljubljana: Inštitut za varovanje zdravja Republike Slovenije.

Citirajte kot / Cite as:

Pivač, S. & Kalender Smajlovič, S., 2018. Vloga staršev in vzgoje za zdravje pri oblikovanju odgovornega spolnega vedenja: raziskava med učenci osnovne šole. *Obzornik zdravstvene nege*, 52(3), pp. 160–167. <https://doi.org/10.14528/snr.2018.52.3.180>